NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2025-3]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

09.00.00-FALSAFA
journal.namdu.uz
PHILOSOPHICAL

Axmedova Iroda Shoxitbekovna
O‘zbekiston Respublikasi Din ishlari bo‘yicha qo‘mita bo‘lim boshlig‘i
Andijon davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi. falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori, (PhD)
E-mail: axmedovaaa0577@gmail.com

RADIKAL G‘OYALAR TA’SIRINI KAMAYTIRISHDA DAVOMLI MA’RIFIY MASHG‘ULOTLARNING IJTIMOIY-FALSAFIY AHAMIYATI

Annotatsiya. *Maqolada radikal g‘oyalar ta’siriga tushgan shaxslar bilan davomli ma’rifiy mashg‘ulotlarni tashkil etishning ijtimoiy-falsafiy jihatlari o‘rganiladi. Muloqotning uzluksizligi, ishonch, axborotni tanqidiy baholash, diniy savodxonlik va ijtimoiy aloqalarni tiklash masalalari tahlil qilinadi. Asosiy manba sifatida “Radikal g‘oyalarga moyil shaxslar bilan davomli mashg‘ulotlarni olib borish tartibi” uslubiy matni olinadi. Undagi mashg‘ulotlar tizimi va baholash mezonlari zamonaviy tadqiqotlar bilan qiyoslanadi. Muallif diniy qarashning o‘zi bilan zo‘ravonlikni oqlash yoki unga jalb qilish holatlarini farqlash zarurligini asoslaydi. Natija sifatida shaxs huquqlarini hurmat qiladigan, ixtiyoriy muloqot va amaliy ijtimoiy yordamga tayangan yondashuv taklif etiladi.*

Kalit so‘zlar: *radikallashuv, ma’rifiy mashg‘ulot, ijtimoiy falsafa, davomiylik, ishonch, tanqidiy fikrlash, diniy savodxonlik, ijtimoiy aloqalar, reabilitatsiya, reintegratsiya.*

Axmedova Iroda Shoxitbekovna
Head of the Department of the Committee of the Republic of Uzbekistan on Religious Affairs
Researcher at Andijan State Pedagogical Institute. fDoctor of Philosophy (PhD)

SOCIAL AND PHILOSOPHICAL SIGNIFICANCE OF ONGOING ENLIGHTENMENT TRAINING IN REDUCING THE IMPACT OF RADICAL IDEAS

Annotation. *The article examines the socio-philosophical aspects of the organization of continuing enlightenment training with individuals influenced by radical ideas. The issues of continuity of communication, trust, critical evaluation of information, religious literacy and restoration of social ties are analyzed. The methodological text "Procedure for conducting continuous training with individuals prone to radical ideas" is taken as the main source. The system of training and evaluation criteria in it are compared with modern research. The author substantiates the need to distinguish between the religious view itself and the cases of justification or involvement in violence. As a result, an approach that respects individual rights and relies on voluntary dialogue and practical social support is proposed.*

Keywords: *radicalization, educational training, social philosophy, duration, faith, critical thinking, religious literacy, social connections, rehabilitation, reintegration.*

Ахмедова Ирода Шохитбековна
Заведующий отделом Комитета Республики Узбекистан по религиозным делам
Научный сотрудник Андижанского государственного педагогического института. Доктор философии (PhD)

СОЦИАЛЬНОЕ И ФИЛОСОФСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПОСТОЯННОГО ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОГО ОБУЧЕНИЯ В СНИЖЕНИИ ВЛИЯНИЯ РАДИКАЛЬНЫХ ИДЕЙ

Аннотация. *В статье рассматриваются социально-философские аспекты организации непрерывного просветительского обучения с людьми, находящимися под влиянием радикальных идей. Анализируются вопросы непрерывности коммуникации, доверия, критической оценки информации, религиозной грамотности и восстановления социальных связей. Основным источником является методологический текст «Процедура проведения непрерывного обучения с людьми, склонными к радикальным идеям». Система обучения и критерии оценки в нём сравниваются с современными исследованиями. Автор подчёркивает необходимость различать сам религиозный взгляд и случаи оправдания или участия в насилии. В результате предлагается подход, уважающий индивидуальные права и основанный на добровольном диалоге и практической социальной поддержке.*

Ключевые слова: *радикализация, образовательная подготовка, социальная философия, продолжительность, вера, критическое мышление, религиозная грамотность, социальные связи, реабилитация, реинтеграция.*

Kirish

Insonning muayyan g‘oyaga munosabati uning bilimi, hayotiy tajribasi va ijtimoiy aloqalari bilan bog‘liq. Ayrim qarashlar vaqt o‘tishi bilan o‘zgaradi, boshqalari esa inson dunyoqarashida mustahkam o‘rin egallaydi. Ayniqsa, zo‘ravonlikni oqlovchi radikal g‘oyalar ta’siriga tushgan shaxslar bilan ishlashda bu jihatni hisobga olish zarur. Uzoq vaqt davomida shakllangan qarashlarni birgina suhbat yoki ma’ruza orqali o‘zgartirish qiyin. Shu bois ma’rifiy ishlarning davomiyligi, suhbatlarning mazmuni va insonning o‘z qarashlarini qayta ko‘rib chiqishiga imkon beradigan muhit muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma’rifiy suhbatlarning natijasi faqat uchrashuv davomida bildirilgan fikrlar bilan belgilanmaydi. Inson suhbatdan so‘ng o‘zining odatiy hayotiga qaytadi. Avvalgi tanishlari, axborot manbalari va kundalik muammolari bilan yana yuzlashadi. Shu sababli dastlabki suhbatda yuzaga kelgan savollarga keyingi uchrashuvlarda qaytish, olingan bilimlarni mustahkamlash va ularni hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lash zarur. Bunda barcha uchun bir xil mashg‘ulotlar tartibini qo‘llashdan ko‘ra, shaxsning ehtiyoji, tayyorgarligi va suhbatga munosabatini hisobga olish ko‘proq ahamiyatga ega.

Davomli ma’rifiy mashg‘ulotlar diniy bilim berish bilan cheklanmay, insonning fikrlash tarzi va ijtimoiy munosabatlariga ham ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Diniy masalalarni turli manbalar asosida o‘rganish, bildirilgan fikrlarni dalillar bilan solishtirish va qarama-qarshi qarashlarga munosabat bildirish jarayonida mustaqil fikrlash ko‘nikmasi rivojlanadi. Shu bilan birga, radikal g‘oyalar ta’sirini kamaytirishda shaxsning oilasi va jamiyat bilan aloqalarini mustahkamlash, mavjud ijtimoiy muammolarini hal etishga ko‘maklashish ham e’tibordan chetda qolmasligi kerak.

Asosiy qism

Insonning muayyan qarashni qabul qilishi yoki undan voz kechishi uning fikrlash jarayonida yuz beradigan o‘zgarishlar bilan bog‘liq. Yangi ma’lumot dastlab mavjud bilimlar asosida qabul qilinadi. Agar u avvalgi tasavvurlarga zid kelsa, insonda savollar va ikkilanishlar paydo bo‘lishi mumkin. Bunday holat tabiiydir. Chunki dunyoqarash tayyor ma’lumotlar yig‘indisi emas. U insonning hayotiy tajribasi, ijtimoiy munosabatlari va shaxsiy xulosalari orqali rivojlanadi.

Lev Vigotskiy “Мышление и речь” (“Tafakkur va nutq”) asarida tafakkur va nutqning o‘zaro bog‘liqligini insonning rivojlanish jarayoni bilan izohlaydi [1]. Uning qarashlariga ko‘ra, tushunchalarning shakllanishida ijtimoiy muloqot muhim o‘rin tutadi. Bu fikr davomli ma’rifiy mashg‘ulotlarning mazmunini tushunishda ham ahamiyatlidir. Suhbat davomida inson faqat ma’lumot eshitmaydi. U o‘z fikrini bayon qiladi, savollar beradi va boshqalarning mulohazalariga munosabat bildiradi. Shu jarayonda ayrim tushunchalar aniqlashadi, avvalgi qarashlar esa qayta ko‘rib chiqilishi mumkin.

Ma’rifiy mashg‘ulotlarning davomiyligi ularning soni bilangina belgilanmaydi. Har bir uchrashuv avvalgisida yuzaga kelgan savollar bilan bog‘liq bo‘lishi kerak. Masalan, dastlabki suhbatda inson muayyan fikrga e’tiroz bildirishi mumkin. Keyingi uchrashuvda aynan shu masala yuzasidan qo‘shimcha ma’lumot berish va turli qarashlarni muhokama qilish imkoniyati paydo bo‘ladi. Bunday yondashuv tinglovchining suhbatdagi ishtirokini oshiradi. Eng muhimi, uning fikrini o‘zgartirishga shoshilmasdan, mustaqil xulosa chiqarishiga sharoit yaratiladi.

Amerikalik olim Jek Mezirov “Transformative Dimensions of Adult Learning” (“Kattalar ta’limining o‘zgartiruvchi jihatlari”) asarida inson avvaldan shakllangan tasavvurlarini tanqidiy ko‘rib chiqish orqali yangi bilimlarni o‘zlashtirishini tushuntiradi [2]. Bu yondashuvda ta’lim tayyor xulosalarni qabul qildirishdan iborat emas. Inson o‘z tajribasiga boshqacha nazar bilan qarashni o‘rganadi. Davomli ma’rifiy mashg‘ulotlarda ham tinglovchiga turli manbalarni solishtirish, fikrini asoslash va xulosasini qayta ko‘rib chiqish imkoniyati berilishi lozim.

Shu jihatdan davomli mashg‘ulotlarning vazifasi ma’lumotni muntazam takrorlash emas, balki insonning bilim olish va fikrlash jarayonini izchil qo‘llab-quvvatlashdan iboratdir.

Radikallashuv murakkab ijtimoiy hodisa bo‘lib, uni birgina sabab bilan tushuntirish qiyin. Ayrim vaziyatlarda insonning muayyan guruhga mansub bo‘lish istagi muhim o‘rin tutadi. Boshqa holatlarda ijtimoiy adolatsizlik haqidagi tasavvurlar, shaxsiy norozilik yoki atrofdagi insonlarning ta’siri kuchliroq bo‘lishi mumkin. Biroq bu omillarning mavjudligi inson albatta zo‘ravonlik yo‘lini tanlashini anglatmaydi.

Klark Makkoli va Sofiya Moskalenko “Friction: How Radicalization Happens to Them and Us” (“Ziddiyat: ularda va bizda radikallashuv qanday yuz beradi”) asarida radikallashuvning individual, guruhiy va ommaviy darajadagi mexanizmlarini o‘rganadi [3]. Mualliflar mazkur hodisani biror din yoki millatga xos xususiyat sifatida emas, turli ijtimoiy sharoitlarda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan jarayon sifatida ko‘rib chiqadi. Ularning yondashuvi shaxsning qarashlarini baholashda uning ijtimoiy aloqalari va hayotiy sharoitini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Insonning muayyan guruhga yaqinlashishida o‘zini shu jamoaning bir qismi sifatida his etishi ham ahamiyatlidir. Anri Tajfel “Human Groups and Social Categories” (“Inson guruhlari va ijtimoiy toifalar”) asarida ijtimoiy mansublik

insonning o‘zini va boshqalarni qanday qabul qilishiga ta’sir ko‘rsatishini yoritadi [4]. Guruhga mansublik inson uchun ijobiy ahamiyatga ega bo‘lishi mumkin. Ammo ayrim sharoitlarda o‘z guruhini boshqalardan mutlaq ustun qo‘yish, boshqa jamoalarga nisbatan salbiy munosabat va murosasizlikni kuchaytirishi mumkin.

Bunday holatlarda ma’rifiy ishlar insonning diniy yoki boshqa ijtimoiy mansubligini inkor etishga qaratilmasligi kerak. Aksincha, unda boshqa insonlarning ham o‘z qarashlari, qadriyatlari va huquqlari mavjudligini anglash muhimdir. Diniy e’tiqod, konservativ qarash yoki muayyan mafkuraga qiziqishning o‘zi zo‘ravonlikka moyillik belgisi emas. Muammo boshqalarga nisbatan zo‘ravonlikni oqlash, ularning huquqlarini inkor etish va murosasizlikni amaliy harakatga aylantirish bilan bog‘liq.

Erik Xoffer “The True Believer: Thoughts on the Nature of Mass Movements” (“Chin e’tiqod qiluvchi: ommaviy harakatlar tabiati haqida mulohazalar”) asarida ommaviy harakatlarga qo‘shilishning ijtimoiy va ruhiy sabablarini muhokama qiladi [5]. Uning mulohazalari turli mafkuraviy harakatlarda insonning shaxsiy qoniqmasligi va jamoaga mansublik ehtiyoji qanday ahamiyat kasb etishini tushunishga yordam beradi. Shu bilan birga, ushbu qarashlarni har bir insonning xulqini oldindan belgilovchi qoida sifatida qabul qilish to‘g‘ri emas.

Davomli ma’rifiy mashg‘ulotlarda shaxsning fikrlarini tinglash bilan birga, uning kundalik hayoti va ijtimoiy ehtiyojlarini o‘rganish ham zarur. Chunki ayrim hollarda insonni muayyan guruh bilan bog‘lab turgan omil faqat g‘oyaviy yaqinlik bo‘lmasligi mumkin. Do‘stlik, yordam, e’tibor va o‘zini kerakli his qilish ham ijtimoiy aloqalarning muhim qismini tashkil etadi.

Ma’rifiy suhbatning samaradorligi mutaxassisning bilimiga bog‘liq bo‘lsa-da, uning suhbatdoshga munosabati ham muhimdir. Inson o‘z fikri uchun kamsitilishini yoki oldindan ayblanishini sezsa, ochiq muloqot qilishga qiynaladi. Aksincha, o‘zini erkin his qilgan suhbatdosh mavjud savollarini yashirmasdan bildirish imkoniga ega bo‘ladi.

Karl Rojers “On Becoming a Person: A Therapist’s View of Psychotherapy” (“Shaxs bo‘lib shakllanish haqida: psixoterapevt nigohi”) asarida inson bilan ishlashda samimiylik, tushunishga intilish va shaxsni hurmat qilishning ahamiyatini yoritadi [6]. Uning qarashlarini ma’rifiy suhbatga to‘liq psixoterapevtik usul sifatida ko‘chirish shart emas. Biroq suhbatdoshning fikrini tinglash, uni kamsitmaslik va o‘z munosabatini ochiq bildirish kabi tamoyillar ma’rifiy ishlar uchun ham ahamiyatlidir.

Ishonchning shakllanishi mutaxassisning har bir fikrga qo‘shilishini anglatmaydi. Suhbat davomida noto‘g‘ri ma’lumotga e’tiroz bildirish yoki zo‘ravonlikni oqlovchi qarashni rad etish mumkin. Biroq bunda fikr bilan shaxsning qadr-qimmati bir-biridan ajratilishi lozim. Muayyan g‘oyani tanqid qilish insonni haqoratlash yoki uning barcha qarashlarini inkor etish uchun asos bo‘la olmaydi.

Rus faylasufi Mixail Baxtinning “К философии поступка” (“Xatti-harakat falsafasi haqida”) asarida insonning o‘z harakati uchun mas’uliyati muhim masala sifatida ko‘riladi [7]. Bu yondashuv ma’rifiy suhbatning axloqiy mazmunini tushunishga yordam beradi. Inson suhbat davomida faqat tinglovchi emas, balki o‘z fikri va qarorlari uchun mas’ul shaxs sifatida ishtirok etishi kerak.

Shu sababli davomli mashg‘ulotlarda ishonchni shaxsni boshqarish yoki unga yashirin ta’sir o‘tkazish vositasi sifatida tushunish noto‘g‘ri. Ishonch insonning o‘z fikrini erkin ifodalashi va mavjud muammolarini ochiq muhokama qilishi uchun zarur sharoitdir. Suhbatning maqsadi tushunarli bo‘lishi, shaxsiy ma’lumotlar esa qonuniy va axloqiy talablar asosida himoya qilinishi lozim.

Bugungi axborot muhitida inson turli mazmundagi ma’lumotlarga duch keladi. Ularning ayrimlari bilim olishga xizmat qilsa, boshqalari hissiyotga ta’sir qilish yoki muayyan qarashni singdirishga qaratilgan bo‘lishi mumkin. Ayniqsa, bir tomonlama axborot berish, qarama-qarshi fikrlarni yashirish va ma’lumotni tekshirish imkoniyatini cheklash insonning mustaqil mulohaza yuritishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Robert Chaldini “Influence: The Psychology of Persuasion” (“Ta’sir: ishontirish psixologiyasi”) asarida inson qarorlariga ta’sir qiluvchi ijtimoiy omillarni o‘rganadi [8]. Uning tadqiqotida nufuz, o‘zaro munosabat va ijtimoiy ma’qullash kabi omillarning ishontirish jarayonidagi o‘rni ko‘rsatiladi. Mazkur yondashuv axborot manbalariga munosabatni tushunishda foydalidir. Chunki inson ba’zan ma’lumotning mazmunidan ko‘ra, uni kim aytganiga ko‘proq e’tibor qaratadi.

Ma’rifiy mashg‘ulotlarda axborotni tekshirish ko‘nikmasini rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Tinglovchi muayyan xabar yoki fikrni qabul qilishdan oldin uning manbai, dalillari va boshqa ma’lumotlar bilan qanchalik mos kelishini o‘rganishi kerak. Bu yondashuv faqat diniy masalalar bilan cheklanmaydi. Siyosiy, tarixiy va ijtimoiy mavzularda ham bir tomonlama ma’lumot insonni noto‘g‘ri xulosaga olib kelishi mumkin.

Daniel Kaneman “Thinking, Fast and Slow” (“Tez va sekin fikrlash”) asarida inson tafakkuridagi tezkor va mulohazali fikrlash jarayonlarini tahlil qiladi [9]. Uning qarashlari ayrim xulosalar yetarli tekshiruvsiz, dastlabki taassurot yoki hissiyot asosida qabul qilinishi mumkinligini tushuntiradi. Shu jihatdan ma’rifiy mashg‘ulotlarda insonni shoshilinch xulosa chiqarishdan saqlanishga, dalillarni solishtirishga va o‘z fikriga tanqidiy munosabat bildirishga o‘rgatish muhimdir.

Diniy mavzularda ham manbaning tarixiy sharoiti, mazmuni va turli talqinlarini o‘rganish zarur. Bunda biror diniy qarashni mavjudligi uchungina xavfli deb ko‘rsatish to‘g‘ri emas. Asosiy e’tibor matnlardan zo‘ravonlikni oqlash, boshqalarning huquqlarini inkor etish yoki adovatni kuchaytirish maqsadida foydalanish holatlariga qaratilishi kerak.

Tarixiy bilim insonning jamiyatda yuz berayotgan jarayonlarni kengroq tushunishiga yordam beradi. Ayniqsa, dinlar tarixi, turli madaniyatlarning shakllanishi va jamiyatlar o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganish bir tomonlama tasavvurlarni kamaytirishi mumkin. Biroq tarixiy mavzularni yoritishda voqealarni faqat yaxshi va yomon tomonlar o‘rtasidagi kurash sifatida ko‘rsatishdan saqlanish zarur.

Xanna Arendt “The Origins of Totalitarianism” (“Totalitarizmning kelib chiqishi”) asarida totalitar harakatlarning shakllanishi, mafkura va siyosiy hukmronlik o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganadi [10]. Uning tadqiqoti inson erkinligini cheklovchi va jamiyatni yagona mafkuraga bo‘ysundirishga intiluvchi harakatlarni tushunishda muhimdir. Bunday hodisalar faqat diniy muhitga xos emas. Tarixda siyosiy va boshqa mafkuraviy harakatlar ham murosasizlik hamda zo‘ravonlikka asoslangan boshqaruv shakllarini yuzaga keltirgan.

Davomli ma’rifiy mashg‘ulotlarda dinlar va mafkuralar tarixini qiyosiy o‘rganish tinglovchining bilimini kengaytiradi. Bunda turli qarashlarning paydo bo‘lish sabablari, tarixiy sharoiti va jamiyat hayotiga ta’siri tushuntirilishi kerak. Muayyan diniy yoki ijtimoiy guruhni umumiy ayblov bilan ta’riflash esa aksincha, noto‘g‘ri tasavvurlarni kuchaytirishi mumkin.

O‘zbek ma’rifatparvari Mahmudxo‘ja Behbudiyning “Padarkush” asarida jaholat, tarbiyaga e’tiborsizlik va ilmning inson hayotidagi ahamiyati badiiy voqealar orqali ochib beriladi [11]. Asar zamonaviy radikallashuv nazariyasiga bag‘ishlanmagan. Shunga qaramay, unda ko‘tarilgan ta’lim va tarbiya masalalari ma’rifiy ishlarning ijtimoiy ahamiyatini tushunishda muhim o‘rin tutadi.

Abdurauf Fitrat “Oila yoki oila boshqarish tartiblari” asarida oilaviy tarbiya, mas’uliyat va farzand kamoloti masalalariga e’tibor qaratadi [12]. Uning qarashlari inson tarbiyasini faqat ta’lim muassasasi yoki alohida suhbat bilan cheklab bo‘lmasligini ko‘rsatadi. Oila muhitidagi munosabatlar, ota-onaning mas’uliyati va farzandga beriladigan tarbiya jamiyatning ma’naviy hayoti bilan bog‘liqdir.

Shu nuqtayi nazardan, ma’rifiy mashg‘ulotlarda tarixiy va diniy bilim bilan birga, insoniy munosabatlar, oilaviy mas’uliyat, bag‘rikenglik va nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish mavzulariga ham o‘rin berish lozim.

Ma’rifiy mashg‘ulotlarning samarasi mavzularning ko‘pligi bilan emas, ularning o‘zaro bog‘liqligi va tinglovchining ehtiyojlariga mosligi bilan belgilanadi. Dastlabki uchrashuvlarda umumiy tushunchalar berilishi, keyingi mashg‘ulotlarda esa murakkabroq masalalarga o‘tilishi mumkin. Bunday ketma-ketlik insonning yangi ma’lumotni avvalgi bilimlari bilan bog‘lab o‘zlashtirishiga yordam beradi.

Davomli mashg‘ulotlar uchun ishlab chiqilgan uslubiy materialda dinlar tarixi, islomning shakllanishi, diniy yo‘nalish va mazhablar, zo‘ravonlikni targ‘ib qiluvchi oqimlar, tarixiy jarayonlar, axborot ta’siri, O‘zbekistondagi diniy hayot, vatanparvarlik hamda zo‘ravonlikni rad etish kabi mavzular tavsiya etilgan [13]. Ushbu mavzularni o‘rganishda diniy bilim berish bilan birga, tarixiy voqealarga xolis munosabat va mustaqil fikrlash ko‘nikmasini rivojlantirish muhimdir.

Mashg‘ulotlarda biror tarixiy hodisani faqat tashqi kuchlar yoki alohida guruhlarning faoliyati bilan izohlash yetarli emas. Tarixiy jarayonlarning siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy sabablari mavjud. Shu bois mavzular ishonchli manbalar asosida, turli ilmiy qarashlarni hisobga olgan holda yoritilishi kerak.

Ta’lim jarayonida tinglovchining faolligi ham muhim ahamiyatga ega. Faqat ma’ruza tinglash orqali olingan bilim bilan savol-javob, muhokama va mustaqil izlanish orqali o‘zlashtirilgan bilim bir xil emas. Mashg‘ulot davomida tinglovchi o‘z fikrini bildirishi, tushunmagan masalasini so‘rashi va yangi ma’lumotga munosabat bildirish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak.

Rus pedagogi Konstantin Ushinskiyning “Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии” (“Inson tarbiya predmeti sifatida. Pedagogik antropologiya tajribasi”) asarida tarbiya jarayonida insonning ruhiy va individual xususiyatlarini hisobga olish zarurligi yoritiladi [14]. Ushbu qarash davomli ma’rifiy mashg‘ulotlarni tashkil etishda ham ahamiyatlidir. Chunki barcha tinglovchilarning bilim darajasi, qiziqishi va ma’lumotni qabul qilish imkoniyati bir xil bo‘lmaydi.

Shu sababli mashg‘ulotlar uchun yagona mavzular ketma-ketligi belgilangan taqdirda ham, ularni tushuntirish usullari shaxsning tayyorgarligi va ehtiyojlariga moslashtirilishi kerak.

Radikal g‘oyalar ta’sirini kamaytirish faqat insonning fikrini o‘zgartirish bilan yakunlanmaydi. Uning oilasi, yaqinlari va jamiyat bilan munosabatlari ham muhim ahamiyatga ega. Ayrim hollarda inson muayyan guruhdan uzoqlashganidan keyin o‘zini yolg‘iz his qilishi mumkin. Avvalgi ijtimoiy aloqalarning uzilishi yangi muammolarni yuzaga keltiradi.

Robert Patnem “Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community” (“Yolg‘iz bouling: Amerika hamjamiyatining zaiflashuvi va tiklanishi”) asarida ijtimoiy aloqalar, jamoaviy ishtirok va o‘zaro ishonchning jamiyat

hayotidagi ahamiyatini yoritadi [15]. Uning qarashlari insonning ijtimoiy muhitdan ajralib qolishi faqat shaxsiy emas, balki kengroq ijtimoiy muammo ekanini tushunishga yordam beradi.

Jamiyatga qayta moslashish jarayonida oila, mahalla, ta'lim muassasalari va mehnat jamoalarining o'rni muhimdir. Insonning kasb-hunar egallashi, ish bilan ta'minlanishi va mavjud ijtimoiy muammolarini hal etishi uning kundalik hayotida barqarorlikni kuchaytirishi mumkin. Bunda moddiy yoki ijtimoiy yordam muayyan qarashdan voz kechish uchun mukofot sifatida emas, shaxsning real ehtiyojlariga qarab ko'rsatilishi lozim.

Amartya Sen "Identity and Violence: The Illusion of Destiny" ("O'zlik va zo'ravonlik: taqdir haqidagi xomxayol") asarida insonni faqat bitta ijtimoiy mansublik orqali ta'riflashning cheklanganligini ko'rsatadi [16]. Darhaqiqat, har bir inson bir vaqtning o'zida oila a'zosi, muayyan kasb egasi, jamiyat vakili va turli ijtimoiy munosabatlar ishtirokchisidir. Uni faqat diniy yoki mafkuraviy qarashlari orqali baholash shaxsning boshqa imkoniyatlarini e'tibordan chetda qoldiradi.

Davomli ma'rifiy mashg'ulotlarda insonning kelajakdagi rejalari, ta'lim olishi, mehnat faoliyati va oilaviy munosabatlariga ham e'tibor berish zarur. Bunday yondashuv ma'rifiy ishlarning faqat tushuntirish bilan cheklanmasdan, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bilan bog'lanishiga xizmat qiladi.

Xulosa

Davomli ma'rifiy mashg'ulotlar radikal g'oyalar ta'sirini kamaytirishning faqat tushuntirishga asoslangan shakli emas. U insonning savollarini eshitish, yangi bilimni muhokama qilish va kundalik hayotdagi munosabatlarini qayta ko'rib chiqish imkoniyatini yaratadi. Tahlil qilingan uslubiy matnda uzluksiz suhbat, mavzular ketma-ketligi va ijtimoiy ko'mak bir tizim sifatida ko'rsatilgani e'tiborga loyiq. Biroq uchrashuvlar soni yoki davomiyligi barcha insonlar uchun bir xil natija beradi deb hisoblash mumkin emas.

Ma'rifiy ishning samarasi insonning tayyor fikrni takrorlashida emas, o'z qarashini dalil bilan tekshira olishida namoyon bo'ladi. Shu bois "ong ostini qayta dasturlash" kabi ifodalar o'rniga mustaqil fikrlash, axborot savodxonligi, ishonch va ixtiyoriy muloqot tushunchalaridan foydalanish ilmiy jihatdan aniqroqdir. Baholashda e'tiroz yoki sukutni xavf belgisi deb olishdan saqlanish, diniy e'tiqod bilan zo'ravonlikni qo'llashni farqlash lozim.

Shaxsning jamiyatga qayta qo'shilishi ma'rifiy suhbat tugaganidan keyin ham davom etadi. Oilaviy aloqalar, ta'lim, ish, psixologik yordam va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bu jarayonning muhim qismlaridir. Shunday yondashuvda inson nazorat qilinadigan obyekt emas, o'z hayoti uchun qaror qabul qiladigan va jamiyatda munosib o'rin egallash huquqiga ega shaxs sifatida ko'riladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Выготский Л. С. Мышление и речь (Tafakkur va nutq). Москва–Ленинград: Соцэкгиз, 1934. С.19
2. Mezirow, J. Transformative Dimensions of Adult Learning (Kattalar ta'limining o'zgartiruvchi jihatlari). San Francisco: Jossey-Bass, 1991. P. 7-14
3. McCauley, C., Moskalenko, S. Friction: How Radicalization Happens to Them and Us (Ziddiyat: ularda va bizda radikallashuv qanday yuz beradi). Oxford University Press, 2011. P. 12-28
4. Tajfel, H. Human Groups and Social Categories (Inson guruhlari va ijtimoiy toifalar). Cambridge University Press, 1981. P. 27
5. Hoffer, E. The True Believer: Thoughts on the Nature of Mass Movements (Chin e'tiqod qiluvchi: ommaviy harakatlar tabiati haqida mulohazalar). Harper & Brothers, 1951. P. 17-19
6. Rogers, C. R. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy (Shaxs bo'lib shakllanish haqida: psixoterapevt nigohi). Boston: Houghton Mifflin, 1961. P. 22-31
7. Бахтин М. М. К философии поступка (Xatti-harakat falsafasi haqida). Asar dastlab 1986-yilda nashr etilgan. C. 19
8. Cialdini, R. B. Influence: The Psychology of Persuasion (Ta'sir: ishontirish psixologiyasi). New York: William Morrow, 1984. P. 69-74
9. Kahneman, D. Thinking, Fast and Slow (Tez va sekin fikrlash). New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011. P.37
10. Arendt, H. The Origins of Totalitarianism (Totalitarizmning kelib chiqishi). New York: Harcourt, Brace and Company, 1951. P. 74
11. Behbudiy M. Padarkush. 1913. https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/mahmudxo-ja-behbudiy-1875-1919/mahmudxo-ja-behbudiy-padarkush-drama
12. Fitrat A. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. 1914. B. 18
13. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии (Inson tarbiya predmeti sifatida. Pedagogik antropologiya tajribasi). Санкт-Петербург, 1868–1869. С.17-22
14. Putnam, R. D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community (Yolg'iz bouling: Amerika hamjamiyatining zaiflashuvi va tiklanishi). New York: Simon & Schuster, 2000. P. 17
15. Sen, A. Identity and Violence: The Illusion of Destiny (O'zlik va zo'ravonlik: taqdir haqidagi xomxayol). New York: W. W. Norton, 2006. P.6